

Нині навколо ЄС починає формуватися нова архітектура єдиної Європи, яка зможе об'єднати всі держави континенту навколо спільних цілей стабільності, демократії та економічного добробуту. Євросоюз перебуває на новому етапі свого розвитку, зміст якого визначатиме напрям еволюції не лише Європейського субконтиненту, а й великою мірою всього світу.

Список використаних джерел

1. Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні напрями економічної політики їх запобігання / Наукова редакція В. Юрчишин. – К.: Заповіт, 2017. – 156 с.
2. Чекаленко Л.Д. Брексіт: розлучення за британським сценарієм / Л.Д. Чекаленко // Зовнішні справи; Політичні науки. №9, 2017. – с. 11–13.
3. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за редакцією Л.В. Губерського – 2-е вид., виправлене і доповнене. – К.: Знання, 2012. – 756 с.
4. Black Jeremy. Convergence or Divergence? Britain and the Continent. – London: Macmillan, 1994. – P. 242.
5. Крушинський В.Ю. Британська Європа чи європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 214 с.
6. Хто на світі більший? – [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/>
7. De Marin P. An analysis: What Brexit really means/ Both for the EU economy and Britain. – [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://cursdeguvemare.ro/an-analysis-what-brexit-really-means-both-for-the-eu-tconomy-and-britain.html/>
8. UK could lose 40,000 banking jobs after Brexit: report. – [Електронне видання]. – Режим доступу: <http://www.politico.eu/articie/uk-could-lose-40000-banking-jobs-after-brexit-report/>
9. Європейський Союз: дезінтеграція чи відродження? Джордж Сорос у бесідах із Григором Петером Шміцем. Пер. з англ. Н. Комарової. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. – 240 с.

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національна академія внутрішніх справ
Ю.О. ТАРАНЕНКО,
к.е.н., доцент, Національна академія внутрішніх справ

Козацькі реформи як репрезентант детінізаційного тренду сучасних суспільних реформ

У статті розглядається суспільний імператив необхідності звернення до успішного історичного вітчизняного досвіду реформування суспільної системи, побудови ефективної антикризової моделі розвитку України як продукту перемоги національної революції у 1648–1676 рр., зокрема для детінізації неформальної організації.

Ключові слова: «козацьке управління», «козацьке реформування», неформальна організація, соборна суспільна організація.

В.А. ПРЕДБОРСКИЙ,
д.э.н., профессор, Национальная академия внутренних дел
Ю.А. ТАРАНЕНКО,
к.э.н., доцент, Национальная академия внутренних дел

Казацкие реформы как репрезентант детенизационного тренда современных общественных реформ

В статье рассматривается императив необходимости обращения к успешному историческому отечественному опыту реформирования общественной системы, построения эффективной антикризисной модели развития Украины как продукта победы национальной революции в 1648–1676 гг., в частности для детенизации неформальной организации.

Ключевые слова: «казацкое управление», «казацкое реформирование», неформальная организация, соборная общественная организация.

Cossack reforms as a representative of the detenizational trend modern social reforms

The article considers the imperative of the need to address the successful historical domestic experience of reforming the social system, building an effective anti-crisis model of Ukraine's development as a product of the victory of the national revolution in 1648–1676, in particular, for the detenization of the informal organization.

Keywords: «cossack management», «cossack reform», an informal organization, a catholic public organization.

Постановка проблеми. Аналіз причин системного гальмування нагальних суспільних реформ, зростання рівня тінізації суспільних відносин, корупційного ураження влади, хронічного нехтування суспільних вимог та потреб врешті-решт призводить до дедуктивного виокремлення причини суспільних деформацій – наявності історичного явища, довгострокових деформацій в адміністративній сфері, міжсекторного розламу в інституційній сфері та її прояву – «автономної тіньової держави», яке, за сучасних умов, перетворилося на найсуттєвіший гальмівний деструктивний фактор суспільного розвитку.

Необхідність протидії тіньовим процесам знайшла відображення в ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про запобігання корупції» (2014), укази Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003) та «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» (2015), інші відомчі акти із зазначеної проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації відносин належать праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, І. О. Губаревої, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-пра-

вових і кримінально-правових аспектів протидії корупції здійснили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тіньових суспільних процесів, причини їх виникнення, існування та розвитку потребують подальшого вивчення, зокрема причини неефективності детінізаційних заходів у сучасних умовах, посилення розвитку тінізаційних явищ, наприклад явища «автономної тіньової держави», їх особливості та небезпека за сучасних умов.

Метою статті є подальший дискурсивний розвиток вивчення причинного комплексу тіньових засобів гальмування суспільних реформ, їх особливостей в сучасних умовах, необхідності вивчення успішного досвіду антикризового реформування України, зокрема, як результату перемоги національної революції 1648–1976 рр.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняних суспільних процесів у їх історичних метаморфозах, звернення до генетичних механізмів взаємодії суспільства та влади свідчить про наявність стійкого відтворення суттєвих тінізаційних протиріч у взаємодії інтересів влади та широких верств населення, поглиблення загрози подальшої експансії тінізаційних засобів прийняття владних рішень та дій й адекватного посилення тінізації відносин суспільного супротиву (як реакції на владну тінізаційну інвазію). Це вимагає звернення до історичного вітчизняного досвіду проведення успішних суспільних реформ, зокрема з детінізації влади як її складової. Визначне значення щодо цього репрезентативного позитивного досвіду має феномен українського козацтва та його реформ. Адже через історію козацтва, по суті, переломлювалася ціла епоха в минулому України та її народу.

Справді, на певному етапі історичної еволюції саме козацтво почало відбивати загальні тенден-

ції та закономірності розвитку українців як окремої етнічної спільноти. Хоч яку б сферу життя ми не взяли, козацтво залишило в ній помітний репрезентативний слід. В економіці це означало освоєння величезних територій північно–причорноморських степів і створення господарства нового типу, яке ґрунтувалося на вільнонайманій праці й великій товаромісткості. У розбурханому морі середньовічної стихії з'явилися господарські структури, що не лише не вписувалися в панівний спосіб виробництва, а, по суті, стали його антиподом, далеким провісником тих змін, що принесли лише наступні століття. В сфері політичній козацтво започаткувало новий етап у державотворчому процесі, внівши в нього зміни якісного характеру. Не менш вагомим був внесок козацтва у духовний розвиток українського народу. Підтримка братського руху, шкільної освіти, православних церков та монастирів – лише незначний перелік тих культурно–освітніх акцій, що здійснювало воно на українських землях протягом багатьох і багатьох десятиліть свого існування.

Однак це лише зовнішній та видимий бік цих процесів. Далеко не розкритими залишились їхній механізм, детінізаційний суспільний тренд, його внутрішня анатомія, не висвітлено його особливості та тенденції на певних етапах історичного розвитку. Було б несправедливим замовчувати тіньову сторону козащини. Адже добре відомо, що в ній (особливо на ранніх етапах) був достатньо відчутним розбійницький елемент; анархічні настрої, що час від часу охоплювали як низи, так і верхівку козацького товариства, деструктивно впливали на стабільність в суспільстві, вступали в конфлікт з існуючими політичними структурами [1, с. 5].

Дослідження репрезентативного детінізаційного досвіду козацьких реформ слід розпочати з самого визначення тіньових процесів. Так, тіньові суспільні процеси, як провідна форма невизначеності, – це системне явище управління асоціальної природи, перш за все у структурах влади, з різного роду інтенсивності соціальної небезпеки, що є формою кризи державного регулювання економіки та виявляється у розвитку його дисфункційності, утворенні в самій системі державного регулювання зон особливої інтенсивності тінізаційного загострення, зокрема у формі функціонування так званої «тіньової автономної держави» [2], посилення неформального

характеру в цілому суспільних відносин, їх автономізаційної тіньової природи [3].

Тіньова економіка, як дисфункційна форма управління, являє собою синергетичну єдність кризового управління як системи та його процесу. У той же час, тіньова економіка, як явище процесу управління, являє собою комплекс послідовного посилення дисфункційної руйнації державного управління через часткові дисфункційні стани інформаційно–аналітичної діяльності, підготовки прийняття рішень, організації планування, виконання рішень тощо. Таким чином, субстанційною основою кризи державного управління є його дисфункціональність, а вихідною категорією теорії тіньової економіки – категорія «дисфункція державного управління». Роблячи її вихідною категорією, діалектично заперечуючи її в категорії «тіньова економіка як форма кризи державного управління, тим самим ми розпочинаємо процес сходження до центральної категорії теорії, що є вже специфічною для даної теорії, знаходиться в центрі причинно–наслідкових тенденцій тінізації.

Головний тренд вітчизняних суспільних детінізаційних реформ, їх генетичної спадковості є амбівалентним і розпадається на сегмент реформацій «елітного» владно–бізнесового та ординарного сегменту. Незважаючи на протиріччя результатів їх реформування, головні його важелі слід зосередити на максимальному обмеженні, витісненні кланової тіньової автономності паразитарної держави, формуванні стратегії розмежування клановості бізнесу та влади.

До основних сучасних ознак посилення тінізації суспільних відносин у вітчизняних умовах, що доцільно розглядати у зв'язку з актуальним історичним досвідом проведення успішних козацьких реформ, є:

- прискорення трендів до збереження, консервації, розвитку закритості суспільної організації, особливо як результат проведення псевдореформ, посилення архаїзації неформальної тіньової організації, перехід в механізмах розвитку на архаїзовані аттрактори;

- розвиток мережі закритих «автономних» не-транспарентних зон для суспільного контролю, особливо щодо діяльності органів державної влади, потужних (олігархічних) владно–бізнесових утворень;

- посилення зловживання адмінресурсом на користь владно–бізнесових олігархічних суб'єктів,

асиметричне його застосування щодо різних категорій суб'єктів, його перетворення на бізнесресурс влади;

- подальша персоніфікація економіко-адміністративних преференцій, їх нетранспарентний характер прийняття та застосування владою;

- зростання дискреційності в діяльності владних структур;

- посилення процесів перерозподілу власності та влади, перетворення їх на один із головних засобів збагачення;

- швидкі зміни статків правлячого класу, нерівномірність їх зростання серед правлячого класу;

- штучне створення адміністративно-фіскальної мозаїчної структури в суспільному просторі, штучних кордонів для стрімкого зростання тіньової дельти та тіньових структур для їх вилучення;

- зростання закритості, віддаленості структур функціонування влади від суспільства;

- поширення діяльності закритих, таємних організацій;

- зростання монополізму, особливо у використанні адмінресурсу закритими владно-бізнесовими суб'єктами;

- подальша гібридизація суспільних відносин, особливо щодо владних процесів;

- прискорення трендів до обмеження потенціалу професійного менеджменту, наукового забезпечення менеджменту;

- розвиток мережі закритих, таємних організацій;

- високий потенціал протистояння влади та суспільства.

Визначення категорії «неформальна економіка» в теорії тіньової економіки як діяльності, що перебуває за межами інституїзованих норм, передбачає диференціацію її на два якісно різні рідних блоки [4].

Перший блок представлено тіньовою економікою як девіантною діяльністю, що здійснюється за межами вимог тих чи інших формалізованих інститутів господарської практики (реєстрації та ліцензування, оподаткування, подання звітності, виконання вимог щодо регламентації господарської діяльності, інституційних вимог до бюджетного процесу тощо). При цьому неформальна (тіньова) економіка перебуває не поза інституційним середовищем, а всередині його, як секторне тіньове утворення. Останні створюють власні субсистеми позалегалічних правил, що виступають як функціональні двійники заперечуваних легалічних норм.

Ігнорування формалізованих інститутів тягне за собою встановлення квазінормативних (квазіконтрактних, на думку С. Ю. Барсукової) нелегалічних відносин з легалічними або нелегалічними партнерами. Класичним прикладом цих двох варіантів неформальної економіки є зв'язки підприємців з корумпованими чиновниками та криміналітетом. Самі намагання встановлення регулярних відносин із силовими партнерами легалічного і нелегалічного спрямування, що становлять неформальну систему регулювання, здійснюються в першому випадку за допомогою корупції, у другому – за допомогою кримінальної «унії» – нелегалічного контрактного права. Створення неформальної системи нормативного забезпечення підприємництва можна розглядати як формування альтернативного інституційного його середовища з метою використання можливостей подальшого залучення альтернативних організаційних, податкових, фінансових тощо ресурсів, а також трансакційних витрат порівняно з тими, що використовуються у межах офіційної економіки. Цей блок становить неформальну економіку у широкому розумінні цього слова, що практично зливається з поняттям «тіньова діяльність». Інший великий блок неформальної економіки у вузькому розумінні, що, власне, історично та логічно і є неформальною економікою з іманентно притаманними їй механізмами, – це домашня економіка, функціонування якої на власній основі передбачає з самого початку використання неформальних зв'язків. Домашня економіка не порушує господарського законодавства, оскільки процеси в ній ним не регулюються. Офіційна позанормативність домашньої діяльності є однією з основ сучасного суспільства, закритості цієї важливої та осяжної економічної форми. Статистична пряма невідповідність домашньої економіки є логічним продовженням іманентно властивої їй нетранспарентності. До цього блоку неформальної економіки слід віднести, зокрема, обмежено модернізовані та гібридні малі економічні форми [5, с. 134–150], у тому числі малий бізнес, що знаходиться на спрощеній системі оподаткування (платники єдиного податку) у сфері торгівлі, громадського харчування, будівництва, сфері послуг домашньої економіки та сільського господарства. Цей «сірий» сегмент тіньової економіки дуже чутливий до надлишкового адміністративного тиску і втручання держави та швидко набуває форми «чорного» сегменту своєї метаморфози при цьому.

Даний блок неформальної економіки також презентовано такими кримінальними формами як: наркоторгівля, контрабанда, торгівля людьми та нелегального їх трафіку через кордон, виготовлення та торгівлі зброєю, виготовлення фальшивих документів і грошових знаків, виготовлення і реалізації порнографічної продукції, рекету, проституції, сутенерства тощо. До цього блоку відноситься й діяльність таких фіктивних (неформальних) тіньових структур як конвертаційні центри, що завдають величезних збитків фінансово-кредитній системі суспільства.

«Сірий-чорний» симбіоз неформальної економіки легко пристосовується до змінних умов середовища її існування, перекидаючи свої ресурси в одну з можливих ефективних форм метаморфози домінуючої за конкретно історичних умов.

Закономірності розвитку, тренди тіньових процесів виявляються у ланках метаморфоз неформальної організації в Україні. Такими слід вважати такі ланки діалектичної тріади неформальної організації: вихідна метаморфоза – неформальна економіка малих форм (княжої доби); вторинна форма метаморфози – економіка «автономної» держави; сучасна форма або двоїста економіка паразитарної «автономної» держави.

Економічною основою «малого» суспільства є дрібне селянське господарство, а також пізніше розвиток (з кінця XX ст.) обштинного користування землею (у східній та південній Україні) [6, с. 89–204].

Попереднє вивчення розвитку історичних тіньових форм вітчизняного суспільства дає змогу зробити висновок про те, що воно являло собою: а) цивілізаційну якість як селянське суспільство з неформальною організацією; б) імперську (постімперську) провінцію Росії, яка стрімко перетворюється у маргінальне суспільство; в) сформовану систему громадянського опору та взаємної допомоги всередині спільноти у вигляді малих організаційних форм через тиск держави.

Таким чином, головні історичні ознаки вітчизняного суспільства дають змогу визнати його як традиційне «мале» суспільство, що існує разом і поряд із домінуючим імперським, має незавершений характер модернізації, локальну, неформальну, неінституїзовану тіньову природу соціальної організації [7, с. 16].

Для імперій є характерним автократичний спосіб інтеграції територій і суспільства провінцій «зверху» [8, с. 64–65]. Таким чином, більш вагоме зна-

чення для імперського управління має вертикальний характер політичних зв'язків, у протилежність комбінації зв'язків горизонтальних і вертикальних, характерних для аграрних цивілізацій. Неадекватний – автократичний спосіб інституційних зв'язків звичайно призводить до посилення феномену «малого» тіньового суспільства щодо пануючого імперського. Для нього є характерними відсутність чітких кордонів між сферами діяльності, персоніфікація відносин, недосконалість механізмів контролю насилля та дуалізм норм [7, с. 15–30]. Посилення «малого» суспільства означає утворення могутнього підґрунтя тіньових процесів.

Подальша структурна деградація неформального суспільства у постімперській фазі поступу при збереженні попередньої (провінційної) моделі свого розвитку виявляється у прискоренні маргінально-тіньовій його деформації.

Обмежений досвід позитивних постімперських реформ, що має Україна, зв'язаний із запровадженням так званої «козацької держави», «козацького управління», що мав, зокрема, потужний потенціал детінізації суспільних відносин, який зв'язаний з якісною зміною відносин «держави-суб'єкт господарювання».

Дискурс відносин детінізації у вітчизняних умовах повинен спиратися на необхідність виявлення принципових змін у суспільній структурі. Це зв'язано, у свою чергу, із необхідністю сходження до цивілізаційних особливостей вітчизняної структури, побудованої на соборницьких засадах, антиімперіалістичній незалежності.

Принципова відмінність та перевага традиційного суспільства від західного виявляється в тому, що воно побудовано на ядрі етичних цінностей, що визначається загальним для всіх його членів («неписаний закон») звичаєвим правом. Саме західне суспільство якраз виникає у зв'язку з подрібненням цієї загальної (тотальної) етики на множини часткових, професійних етик – комерційну, адміністративну, політичну тощо. Великою мірою очищення відносин людей від паразитарних сил (замінивши цінності ціною) західне громадянське суспільство набуло великої стійкості, стало нечутливим до потрясінь у сфері ідеалів. Так, воно стало повністю байдужим до проблеми визнання соціального порядку справедливим чи несправедливим – критерій справедливості виключений із процесу легітимізації суспільного устрою.

«Віче, солідаризм, соборність – категорії з теорії так званої «органічної демократії», що не має нічого спільного ані з радянським «егалітаризмом», ані з євро–американською ліберальною демократією... Зрозуміло, багато європейських соціальних та інших технологій актуальні для України, але в плані основних цінностей український багаж принципово цікавіший за європейський. Україна має змогу стати своєрідною лабораторією оригінальних консервативно–революційних солідаристських соціальних ідей, полігоном передових конструкцій суспільного устрою: до революції про це ніхто не наважувався навіть мріяти. Тепер воно саме йде в руки» [9, с. 4].

Реалізація принципів соборності управління у контексті української національної ідеї за Ю. Васисяном «...не значить ні панувати, ні служити тільки, але утверджувати правду досягнень індивідуального духу шляхом її усупільнення у той спосіб, що суспільне середовище відчуло це як свій власний, особистий ріст – удосконалення» [10, с. 316].

Таким чином, реалізація принципів соборності у реформуванні українського суспільства як адекватної його генетичному корінню форми організації суспільної влади, має величезне значення для створення умов для якісної зміни соціально–економічних умов розвитку, в першу чергу в інституційній структурі «держава–суспільство», переривання довгострокового негативного тренду маргінально–тіньового розвитку, загального підвищення ефективності держави, системної детінізації економічної структури.

Національна революція 1648–1676 рр. призвела до кардинальних зрушень у всіх сферах життєдіяльності українського соціуму. Було зламано річпосполитську і створено національну політичну систему; відбулися зміни в стратифікації суспільства; набирали обертів державотворчі процеси. Як наслідок – країна опинилася перед необхідністю організації власної господарської структури, що б відповідала економічним інтересам нової української спільноти, була б адекватна іманентно притаманним соборним, комплементарним принципам вітчизняної суспільної організації [11, с. 411–426].

Слід зауважити, що перебудова економічної сфери ніколи не обмежується лише переакцентрацією пріоритетності тих чи інших господарських галузей, державних інституцій нарощуванням їх виробничих спроможностей, технологічним переоснащенням і втягуванням у виробничий

процес кращого людського потенціалу. При цьому неодмінно порушується – з позитивними чи негативними наслідками – відлагоджена на попередньому етапі система інституціональних зв'язків; змінюються координати, в яких формуються відносини між суб'єктами господарської діяльності, а також сам їх характер; зачіпаються ментально–свідомісний рівень і культура виробництва тощо.

Стратегічно контури економічної політики очолюваного Б. Хмельницьким уряду в загальному вигляді окреслилися вже на кінець 1648 р. Насамперед зазначимо, що гетьман намагався запобігти руйнації міст і містечок як осередків потенційно активного суспільного прошарку реформування суспільства, розвитку суспільної автономії, забезпечувались докорінні соборні принципи поступу національної спільноти, ренесансу, ремесел, промислів і торгівлі, а отже, суворо забороняв полковникам «свавілля чинити, міста палити й руйнувати». Окремі з них (Меджибіж, Львів та ін.) гетьман брав під свій захист, визнавав за ними право на самоврядування. Старшин зобов'язував пильнувати, щоб містам, які переходили під владу Війська Запорозького, не завдавалося «найменшої кривди». Водночас на визволених територіях проводився курс на охорону життя, майна й власності різних груп населення (інша річ, що всупереч волі гетьмана повстанці вдавалися до погромів, убивали євреїв, представників католицького духовенства, католицьку і православну шляхту, яка підтримувала польську владу). Так, починаючи з червня 1648 р. Б. Хмельницький видав низку універсалів на захист маєтностей і землеволодіння православної церкви, в якій вбачав духовну опору українського (руського) суспільства, а також на підтримку інтересів деяких магнатів і шляхтичів, торговців і купців.

Захищалися міські земельні володіння, власність міщан, їх майно і добробут від зловживань (сюди включався збір незаконних податків і поборів) з боку козацьких підрозділів. В історіографії неодноразово зверталася увага на сприяння уряду Б. Хмельницького розвитку різноманітних ремесел і промислів, насамперед тих, які забезпечували потреби армії у проведенні тривалих воєнних компаній, – виробництва заліза й зброї, включно з гарматами, пороху, селітри, куль, військового спорядження, пошиття одягу тощо. Організовується централізоване постачання цих товарів (поряд з продуктами харчування й напоями) з міст до військових таборів. Уживали–

ся заходи для розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, в якій активну участь брали й представники козацької старшини. Життя і майно торгового люду перебували під захистом держави. Укладена, вочевидь, у 1650 р. угода про торгівлю з Османською імперією відкривала для українських купців можливість безмитного збуту товарів у її містах, а для турецьких – в українських.

Постійні воєнні дії, витрати на військо, дипломатичні переговори і спорядження посольств, утримання татарських підрозділів тощо вимагали чималих коштів. Тому приділялася велика увага організації збору податків, які виплачувалися поспільством і козаками, а також забезпечення регулярних надходжень від оренд і мита. Показово, що останні значно зменшилися (наприклад, розміри оренд знизилися у 1650 р. на 10%) порівняно з тими, які виплачувалися в Речі Посполитій. Фінансовий апарат, котрий відав надходженням коштів до скарбу, обліком земельного фонду, встановлював контроль над доходами та витратами, повністю був підпорядкований гетьману.

Головними складовими «козацького реформування» в аграрній сфері, революційних змін у системі відносин власності, детінізації неформальних відносин на основі активізації малого і середнього землевласника виявилась ліквідація великого середнього землеволодіння (1657 р. у лівобережній частині Української держави шляхті, старшинам, і монастирям належало всього 7,4% поселень, а по всій території, вочевидь, не більше 2–3%). Кардинальні зміни, що відбулися в характері і формах земельної власності, порушили підвалини всієї попередньої економічної системи. Відбувся масштабний перерозподіл земельного фонду. Основним економічним осередком господарського розвитку козацької України стало вільне селянське й козацьке господарство, що ґрунтувалося на приватній власності (спільно з державою) на землю, чого не спостерігалось у жодній країні Східної і Центральної Європи (за винятком Скандинавії). Ліквідувавши фільваркову систему господарства і різні форми особистої залежності, селяни й козаки розгорнули надзвичайно активну господарську діяльність. Господарювання вільної людини на вільній землі переконливо демонструвало свою економічну ефективність порівняно з працею кріпака у фільварку.

З'явилася і набула надзвичайного поширення така форма козацького та селянського земле-

володіння, як займанщина. Захоплення на основі побутуючих звичаїв землі та її наступний обробіток стали чи не нормою господарського життя України. Характерно, що здобуті у такий спосіб землі козаки і селяни вважали своєю власністю, якою могли вільно розпоряджатися: здійснювати операції купівлі–продажу, обмінювати, дарувати, заставляти і т.п.

Одним з наслідків викликаних революцією змін у сфері соціально–економічних відносин стала поява такого унікального соціокультурного явища, як так звані вільні автономні військові села (зокрема, на 1666 р. в них налічувалося 24604 двори). Поспільство, яке населяло їх, після звільнення з–під юрисдикції шляхтичів і Корони перейшло у підпорядкування сотенному, полковому й гетьманському урядам (перебували «під управлінням сотенним, у відомстві полковому і в диспозиції гетьманській»). Здобуття частиною населення нового статусу значною мірою визначило шляхи еволюції господарського розвитку Лівобережної та Слобідської України.

Одночасно з перерозподілом форм власності на землю та земельного фонду на користь селянства в соціальній структурі суспільства було ліквідовано стан великих і середніх землевласників; різко скоротилася чисельність дрібної шляхти; керівна роль у політичному житті держави перейшла до козацької старшини; зміцнився статус православного духовенства; провідну роль у житті міст стали відігравати представники українського етносу і пришвидшився процес формування нової еліти.

Провідну роль у формуванні нових соціальних відносин продовжувало відігравати козацтво, як системоутворюючий стан формування нового суспільного ладу. Очоливши національно–визвольну боротьбу, що ліквідувала панування шляхти, воно, однак, не зайняло її місця в суспільстві. Здобувши статус правлячого стану, козацтво, як і раніше, залишалося станом дрібних землевласників–вояків, відкритим для поповнення з боку інших верств і груп (за умови виконання власним коштом військової повинності на користь Війська Запорозького), насамперед селян і міщан. Реальна можливість покозачення, з одного боку, посполитих, як, з другого, опосполчення козаків (через озлидніння частина тих, хто був не в змозі надати виконувати своїм коштом військовою повинність, добровільно переходила у стан міщан) запобіга-

ла виникненню гострих соціальних суперечностей і відкритих конфронтацій. Спираючись на норми звичаєвого права, козацтво рішуче протистояло поновленню великого панського землеволодіння, особливо перетворенню старшин у володарів маєтків з підданими.

У постаті козака як гібридизованого головного суб'єкта суспільних відносин (селянина, дрібного власника, воїна, активного борця проти суспільного поневолення) відчувається історичний прецедент щодо головних соціальних сил громадських рухів сучасної України проти деформацій влади, соціального пригноблення та визиску. Практично вже з самого початку козацтво формувалось як категорія людей, що виходила за вузькі рамки середньовічної становості (хоч і розвивалось в межах середньовічної суспільної стратифікації). Козак-воїн існував поряд із козаком-землеробом, військовий елемент природно вживався в елемент землеробський і доповнював його. Козак-землероб був вільним виробником і своє господарство (зимівник) вів за фермерським зразком. Не викликає сумніву і той факт, що вже з XVI ст. козацькі господарства набули значних потенційних можливостей, в яких добре помітні риси способу виробництва нового часу [1, с. 7].

Стосунки між міським поспільством й козаками, попри певні конфлікти з козацькою старшиною, в цілому складались у формі соціального партнерства як прояв соборності суспільної організації, її детінізаційна природа. Останнє виявлялося, насамперед, у спільних діях, спрямованих на захист витвореної держави, проти відродження дореволюційної системи соціально-економічних відносин, феодалізації старшини, за збереження набутого у ході революції нового соціального статусу. Не випадково міщанами, статус яких традиційно вважався вищим, почала називати себе значна частина селянства. Натомість відносини міських і державних (козацьких) органів влади складались далеко не просто, особливо з кінця 50-х рр., коли полкові і сотенні уряди посилили втручання у міське самоврядування, намагаючись підпорядкувати собі магістрати й ратуші. Відома затята боротьба магістратів Переяслава, Ніжина, Полтави, Стародуба й інших міст Лівобережжя з полковою адміністрацією (припускаємо, що вона точилася, хоч і не так гостро, й у Правобережжі).

З багатьох причин (соціально-політичного й геополітичного характеру) здобуті завоювання у

наступні десятиріччя, по-перше, не набули правової легітимації з боку політичної еліти, що приховувало латентну загрозу поновлення юридичних норм дореволюційного часу. По-друге, не набуваючи внутрішніх імпульсів для утвердження й розвитку, вони повільно, але неухильно піддавалися феодалізації внаслідок перетворення старшин на володільців маєтками та політики гетьманського уряду й московської бюрократії.

Нова епоха, породжена соціально-економічними реаліями XVII ст. та визвольними змаганнями українців, викликала до життя низку явищ, з передовими соціальними трендами, що є справжнім етносоціальним витвором української людності (зрозуміло, що це не виключало загальних тенденцій господарського розвитку, характерних для всього Європейського континенту). В Українській державі створювалися сприятливі умови для економічного розвитку. Однак їх реалізація помітно загальмовувалася постійними воєнними конфліктами й міжусобицями, що були спровоковані політичними інтересами сусідніх держав.

Проведення «козацьких» реформ, запровадження особливого «козацького» управління як особливого типу менеджменту – це радикальна зміна системи відносин в країні у структурі «бізнес-держави», значне посилення інституційної комплементарності (комунікаційної узгодженості) на основі якісної активізації соціальної активності суспільства, що дало значний детінізаційний ефект.

Досвід детінізації неформальної економіки, як і загальні закономірності її розвитку на основі моделі «козацького управління» має величезне значення для вирішення завдань детінізації цього сектора вітчизняної економіки, рівень тінізації якої в даний час зростає, поширюється її тінізаційний вплив на інші сектори. Це значення поділяється на кілька головних напрямків:

– по-перше, вітчизняна економіка в умовах сучасної трансформації для отримання адекватної своєму генетичному коду структури повинна набути біполярної форми, що означає зосередження на одному полюсі сучасних великих підприємств, що визначають науково-технічний рівень виробництва, на іншому, спираючись на величезний неформальний сектор селянської цивілізації, великої кількості дрібних господарських форм, які повинні бути інтегрованими у розвинуті солідарні кооперативні структури;

– по–друге, формування соборної – солідарної детінізаційної структури – вимагає формування функціональних зв'язків великих підприємств не аграрної сфери, гадано торгових фірм з широкою базою дрібних сільськогосподарських підприємств–сателітів;

– по–третє, держава повинна докласти надзвичайних зусиль для допомоги аграрному сектору, насамперед для налагодження всього обсягу зв'язків біполярної інфраструктури, створення розгорнутої мережі її горизонтальних і вертикальних зв'язків, фінансового, інвестиційного, технічного та кадрового забезпечення кооперативного руху; альтернатива цьому – обвальний характер поширення тінізаційних процесів, їх експансія в інші «великі» сучасні сектори економіки, загальна деградація та архаїзація аграрної сфери.

Виконання цих завдань потребує формування у системі економічної безпеки надзвичайно активної та ефективною діяльності відповідних державних інституційних структур щодо реформування та впровадження новітніх систем і форм державного управління, їх моніторингового забезпечення.

Висновки

На певному етапі історичної еволюції саме козацтво почало відбивати загальні тенденції та закономірності розвитку українців як окремої етнічної спільноти. Хоч яку б сферу життя ми не взяли, козацтво залишило в ній помітний репрезентативний слід.

Подальша структурна деградація неформального суспільства у постімперській фазі поступу при збереженні попередньої (провінційної) моделі свого розвитку виявляється у прискоренні маргінально–тінювій його деформації.

Обмежений досвід позитивних постімперських реформ, що має Україна, зв'язаний із запровадженням так званої «козацької держави», «козацького управління», що мав, зокрема, потужний потенціал детінізації суспільних відносин, який зв'язаний з якісною зміною відносин «держави–суб'єкт господарювання».

Стратегічно контури економічної політики очолюваного Б. Хмельницьким уряду в загальному вигляді окреслилися вже на кінець 1648 р. Насамперед зазначимо, що гетьман намагався запобігти руйнації міст і містечок як осередків потенційно активного суспільного прошарку

реформування суспільства, розвитку суспільної автономії, забезпечувались докорінні соборні принципи поступу національної спільноти, ренесансу, ремесел, промислів і торгівлі, а отже, суворо забороняв полковникам «свавілля чинити, міста палити й руйнувати». Окремі з них (Меджибіж, Львів та ін.) гетьман брав під свій захист, визнавав за ними право на самоврядування.

Головними складовими «козацького реформування» в аграрній сфері, революційних змін у системі відносин власності, детінізації неформальних відносин на основі активізації малого і середнього землевласника виявилась ліквідація великого середнього землеволодіння (1657 р. у лівобережній частині Української держави шляхти, старшинам, і монастирям належало всього 7,4% поселень, а по всій території, вочевидь, не більше 2–3%). Кардинальні зміни, що відбулися в характері та формах земельної власності, порушили підвалини всієї попередньої економічної системи. Відбувся масштабний перерозподіл земельного фонду. Основним економічним осередком господарського розвитку козацької України стало вільне селянське й козацьке господарство, що ґрунтувалося на приватній власності (спільно з державою) на землю, чого не спостерігалось у жодній країні Східної і Центральної Європи (за винятком Скандинавії).

У постаті козака, як гібридизованого головного суб'єкта суспільних відносин (селянина, дрібного власника, воїна, активного борця проти суспільного поневолення), відчувається історичний прецедент щодо головних соціальних сил громадських рухів сучасної України проти деформацій влади, соціального пригноблення та визиску.

Список використаних джерел

1. Історія українського козацтва: нариси : у 2 т. / Редкол. : В. А. Смолій та ін. – К. : Вид–ий дім «Києво–Могилянська академія», 2011. – Т. 1. – 800 с.
2. Предборський В. А. «Автономна тінюва держава» як загроза національній безпеці / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. наук.–дослід. екон. ін–ту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2016. – Вип. 1. – С. 3–7.
3. Предборський В. А. Генетична суспільна спадковість та особливість кризової тінювої модернізації в Україні / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. наук.–дослід. екон. ін–ту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2017. – Вип. 12. – С. 24–30.

4. Барсукова С. Ю. Неформальная экономика и сетевая организация пространства в России / С. Ю. Барсукова // Мир России. – 2000. – Т. 9. – № 1. – С. 52–68.

5. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів / В. А. Предборський. – К. : Задруга, 2014. – 400 с.

6. Туган–Барановський М. І. Політична економія / М. І. Туган–Барановський. – К. : «Наукова думка», 1994. – 263 с.

7. Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА–М, 2001. – 418 с.

8. Наследие империй и будущее России / Под ред. А. И. Миллера. – М. : Фонд «Либеральная миссия», Новое литер. обозрение, 2008. – 528 с.

9. Окара А. Усе в нас виїде! / А. Окара // Дзеркало тижня. – 2005 (5 лют.). – С. 4.

10. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзинський. – Луцьк, 2008. – 695 с.

11. Економічна історія України: історико–економічне дослідження: у 2 т. / Т. А. Балабушевич, В. Д., Баран, В. К. Баран та ін. / НАН України. – К. : Ніка–Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.

УДК 336.71.001.5

*О.Б. ЖИХОР,
д.е.н., професор, професор кафедри економіки та маркетингу
Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»;*

*О.В. БІЛЬСЬКА,
к.е.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін і адміністрування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;*

*Д.О. МЕДВЕДЄВ,
магістрант Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова*

*А.О. ПОПОВ,
магістрант Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова*

Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості банківської системи

Розглянуто сутність поняття «фінансова стійкість банківської системи», та чинники, що її визначають. Досліджено сучасні методичні підходи оцінювання фінансової стійкості банківської системи, визначено їх переваги та недоліки, обґрунтовано ефективність їх застосування в умовах сьогодення. Окреслено перспективи подальших досліджень в умовах економічної та політичної нестабільності.

Ключові слова: фінансова стійкість банківської системи, оцінювання, чинники, індикатори фінансової стабільності, банківська система.

*Е.Б. ЖИХОР,
д.э.н, профессор, профессор, кафедры экономики и маркетинга
Национального аэрокосмического университета имени Н.Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»;*

*О.В. БИЛЬСКАЯ,
к.э.н., доцент, доцент кафедры общеправовых дисциплин и администрирования
Днепропетровского государственного университета внутренних дел*

*Д.О. МЕДВЕДЕВ,
магистрант Харьковского национального университета городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

*А.О. ПОПОВ,
магистрант Харьковского национального университета городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

Методические подходы к оценке финансовой устойчивости банковской системы

Рассмотрены сущность понятия «финансовая устойчивость банковской системы», и факторы, ее определяющие. Исследованы современные методические подходы оценки финансовой устойчивости банковской системы, определены их преимущества и недостатки, обоснована эффективность их применения в современных условиях. Определены перспективы дальнейших исследований в условиях экономической и политической нестабильности.